

СТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ХІХ — ПОЧ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА).

Аналізуються законодавчі акти, що встановлювали відповідальність за екологічні правопорушення в Австрійській (Австро-Угорській з 1867 р.) імперії.

Ключові слова: екологічне правопорушення, юридична відповідальність, законодавство.

Анализируются законодательные акты, которые устанавливали ответственность за экологические правонарушения в Австрийской (Австро-Венгерской с 1867 г.) империи.

Ключевые слова: экологическое правонарушение, юридическая ответственность, е законодательство.

This article is devoted to studying laws, regulations of which establish liability for ecological offence in Austria (Austria-Hungary since 1867) Empire.

Key words: ecological offence, legal liability, law.

Порушення природоохоронних (екологічних) норм, заподіяння шкоди довкіллю передбачає застосування заходів юридичної відповідальності. Сьогодні основною підставою для виділення самостійного інституту — юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону довкілля є вчинене суб'єктом діяння, яке посягає на екологічний правопорядок і заподіює шкоду об'єктам навколишнього природного середовища — екологічне правопорушення. Враховуючи той історичний факт, що західні українські землі тривалий час перебували у складі Австрійської (Австро-Угорської з 1867 р.) імперії, вважаємо, що австрійський досвід щодо правового регулювання охорони довкілля та відповідальності за заподіяння йому шкоди, потребує вивчення і запозичення в сучасній українській правовій науці.

Відносини з приводу охорони та раціонального використання природних об'єктів та їхніх ресурсів, що склалися в австрійській системі права ХІХ ст., в контексті самостійних наукових проблем дотично досліджували О.І. Логвиненко, В.М. Клапчук, О.Р. Проців, С.А. Петrenchенко, Н.О. Грабовець, Р.С. Кірін, Б.В. Кіндюк та деякі інші українські науковці. Розвиток австрійських (австро-угорських) природоохоронних відносин, юридичної відповідальності за правопорушення в цій сфері, ніхто спеціально не вивчав.

Насамперед слід зазначити, що система екологічних правопорушень охоплює порушення як у сфері охорони довкілля в цілому, так і щодо окремих природних об'єктів і відповідно регулюється нормами лісового, водного, земельного, надпрового та іншого законодавства галузевого характеру. Тому розглянемо австрійське галузеве законодавство ХІХ — поч. ХХ ст. і спробуємо виділити види відповідальності за порушення у сфері охорони довкілля. При цьому слід відмітити, що тогочасне австрійське законодавство визначає види екологічних правопорушень з огляду на природні об'єкти.

В австрійському лісовому законодавстві ХІХ ст. міститься низка норм, які врегульовують відповідальність певних суб'єктів за порушення порядку використання лісових ресурсів. Зокрема, Лісовий закон 1852 р. (Вісник законів державних, далі — В. з. д., № 250) передбачає накладення штрафних санкцій у розмірі від 1 до 5 золотих конвертованих монет (в Галичині називався золотий ринський — валюта, яка діяла до 1892 р., потім була замінена на корону відповідно до Закону від 2 серпня 1892 р. (В. з. д., № 126 — Л. К.) за самовільне використання лісових ґрунтів (територій) без відповідного дозволу, який надавався

визначеними в законі державними органами¹. Взагалі, весь V розділ цього закону (§§ 59–71) стосувався заподіяння лісовому господарству втрат і мір покарання за їх вчинення. У § 60 було перераховано всі порушення, за які винні особи несли покарання у вигляді штрафу: збір хворосту та трісок; поріз стовбурів дерев тощо; обдирання кори з лежачих дерев, корчування, зрізання верхівок і гілок і т. п.; викопування, вирубування, витягання чи інше пошкодження молодих дерев, вилучення сировини для виготовлення віників, палиць, обручів тощо; збір живиці, соків, насіння, ягід, мохів, викопування коренів; незаконний збір лісової підстилки, моху, вибірка ґрунту, глини, торфу, каменя, гіпсу, знищення мурашників, викопування, зривання лікарських рослин тощо; використання недіючих доріг і стежок, спускання води у сусідні ліси, закладка вуглярень; незаконний загін худоби в чужі ліси². Лісництва щомісячно подавали дані судовим органам про обсяги крадіжок лісу [Див.: Центральний Державний історичний архів України у Львові, далі — ЦДІАЛ, ф. 150, оп. 1-6, спр. 24].

Наступні параграфи закону визначають розміри штрафів за заподіяну лісовому господарству шкоду.

Перевірку щодо дотримання вимог ведення лісового господарства з поміж-інших здійснював Крайовий лісовий інспекторат, що діяв у Львові. Відомості та протоколи про накладення штрафів дійшли до нас і зберігаються в архівних документах [Див.: ЦДІАЛ, ф. 855, оп. 1, спр. 22; Державний архів Львівської області, далі — ДАЛО, ф. 3, оп. 1, т. 2, спр. 2666]. Наприклад, 3 лютого 1871 р. у лісі у Білогорщі виявлено крадіжку 13 лісових насаджень, за що був сплачений штраф³.

У Лісовому законі 1852 р. виписаний окремих розділ, який називався «Про службу лісової охорони». Основні питання врегульовані нормами 52–58 параграфів. Було передбачено організацію служби лісової охорони в державних, громадських лісах, а також, за бажанням власників, у приватних лісах. Особи лісової охорони мали статус посадових осіб (В.М. Клапчук вважає, що державних службовців⁴, погоджуємося з ним — Л. К.), а отже, наділялися всіма правами, встановленими законодавством для посадових осіб, і мали право носити зброю, яку могли застосовувати лише у випадку «справедливої оборони». При здійсненні своїх посадових обов'язків працівники лісової охорони могли й перевищити межі цієї «справедливої оборони», наприклад, у 1898 р. був обвинувачений в такому ненавмисному вбивстві лісничий Ян Копаровський [Див.: ЦДІАЛ, ф. 458, спр. 273].

Згідно § 54 працівник лісової охорони також мав обов'язково носити формений одяг або формений головний убір⁵. Працівник лісової охорони зобов'язаний був виганяти з лісових угідь будь-кого, хто там перебував без належного дозволу. Якщо ж порушник мав при собі засоби для вирубки деревини чи для полювання, лісова охорона мала право їх вилучити (§ 55). Відповідно до §§ 56–57 при затриманні у лісових масивах підозрілих осіб лісова охорона мала право їх арештовувати та відразу доправляти в урядові структури⁶.

До слова, сьогодні в Україні працівники державної лісової охорони належать до працівників правоохоронних органів згідно ч. 1 ст. 2 Закону «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. Відповідно до норм Кримінального кодексу України опір цим працівникам під час виконання ними службових обов'язків карається у встановленому порядку. Зазначимо, що до працівників правоохоронних органів належать такі особи: працівники органів прокуратури, працівники органів внутрішніх справ, працівники служби безпеки, працівники митних органів, працівники органів охорони державного кордону, працівники державної податкової адміністрації, працівники державної контрольно-ревізійної служби, працівники рибоохорони, працівники державної лісової охорони, інших органів, які здійснюють правозастосовчі або правоохоронні функції⁷. Австрійським же кримінальним законом 1787 р., виданим у новій редакції в 1852 р., (діяв до розпаду Австро-Угорщини, а в Галичині до введення польського кримінального кодексу 1932 року — Л. К.) встановлювалася відповідальність за опір працівнику лісової охорони: «проти установленого для береження лісів, хочби навіть находячогося в

приватній службі, але записяженого через властиву правительственну владу лісового урядовця, або проти записяженого в той самий спосіб персоналу, призначеного до догляду лісів...». Згідно § 70 за вчинення такого злочину передбачено позбавлення волі на строк від 5 до 10 років, а підбурювачів — від 10 до 20 років⁸.

Відповідальність у вигляді сплати штрафних санкцій була передбачена в Австро-Угорщині за порушення вимог щодо захисту від можливих негативних впливів сил природи на організм людини, незабезпечення захисту життя і здоров'я людини при використанні природних об'єктів. Мова йде, до прикладу, про недотримання власниками морських суден обов'язку забезпечити їх аптечками («лікарськими скринями»). Це було врегульовано міністерським розпорядженням від 15 грудня 1875 р. (В. з. д., № 152). За наявності і збереження аптечок відповідальність несли капітани кораблів («корабельники») або лікарі, якщо вони працювали на кораблях: 100 золотих ринських⁹. Якщо штраф вчасно не був сплачений, винні особи підлягали арешту з розрахунку по 5 золотих ринських за 1 день.

За порушення порядку використання надр була встановлена відповідальність австрійським державним і крайовим законодавством. Зокрема, державним Гірничим законом 1854 р. (В. з. д., № 146) визначений обов'язок підприємців вживати заходів щодо недопущення пожеж у копальнях, загибелі людей і тварин тощо (§ 171). За незабезпечення даних вимог відповідно до § 240 накладався штраф у розмірі від 10 до 100 золотих ринських, а при повторному виявленні таких порушень — позбавлення дозволу на експлуатацію копальні¹⁰. Для Галичини був виданий крайовий Гірничий закон від 17 грудня 1884 р. (Вісник законів крайових, далі — В. з. кр. за 1886 р., № 35). Його нормами, § 46, передбачено сплату штрафів від 50 до 100 золотих ринських, а при повторному порушенні — до 200 золотих ринських, наприклад, за початок роботи копальні без попереднього дозволу органів влади, що передбачено § 14 даного закону¹¹. Такі самі розміри штрафів, але від 5 золотих ринських, передбачені § 82 Гірничо-поліційних приписів, які видані 16 вересня 1897 р. (В. з. кр., № 65) Краківським Гірничим староством для роботи копалень озокериту в Галичині¹².

Так само діяло законодавство щодо охорони об'єктів тваринного світу. В Австро-Угорській імперії було прийнято декілька фауністичних нормативно-правових актів. Для Галичини були видані крайові Мисливські закони в 1897 р. та в 1909 р. П'ятий розділ Закону 1897 р. (В. з. кр., № 71), який називався «Порушення та покарання» встановлював повноваження мисливських охоронців щодо боротьби з браконьєрством. Визначався розмір покарання за порушення норм цього закону, за кожн конкретний вид порушення з посиланням на статті закону (§§ 72–79). Законом 1909 р. (В. з. кр. за 1910 р., № 2) передбачена можливість застосування до винних осіб арешту від 1 до 20 днів¹³.

Забезпечували дотримання вимог законодавства щодо охорони природи, життя і здоров'я людини державні органи відповідно до компетенції та наявних повноважень. Це прокуратура, суди. Зокрема, державна прокуратура, що діяла у Львові з 1855 року, підтримувала звинувачення осіб у вчиненні опору лісничим під час вирубки лісу та випасанні худоби тощо. Архіви зберігають наглядові листи та обвинувальні акти по обвинуваченню селян в крадіжці лісу, в ухиленні від реєстрації худоби [Див.: ЦДІАЛ, ф. 458, спр. 157, 165, 259]. Головним завданням судової системи було підтримання правопорядку, охорона приватної власності. Всі крайові та окружні суди підпорядковувалися Вищому крайовому суду, який створений в 1855 р., був вищою судовою інстанцією для Східної Галичини та Буковини.

Таким чином, юридична відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища проявлялася в застосуванні до порушника еколого-правових вимог компетентними державними органами у встановленому законом порядку заходів державно-владного характеру, що проявляються у позбавленні, обмеженні порушників певних осо-

бистих чи майнових благ. Екологічним правопорушенням у XIX ст. вважалося діяння, яке завдавало шкоду об'єктам навколишнього природного середовища.

Суми штрафів у Австро-Угорській імперії, накладених на порушників природоохоронного законодавства, перераховувалися у фонд допомоги бідних тієї місцевості, де було вчинено правопорушення. Тобто юридична відповідальність у вигляді штрафу (адміністративна) носила соціальний характер. Можемо говорити, що одним із важливих принципів відповідальності є принцип соціальної відповідальності. В Україні доречно при формуванні бюджету враховувати одержувані суми штрафів на соціальні потреби. Це посилить відповідальність юридичних і фізичних осіб-підприємців за свою діяльність по недопущенню забруднення довкілля або мінімізації негативних впливів на нього, та фізичних осіб за нерациональне використання природних ресурсів.

Бачимо, що норми права, які визначають відповідальність за порушення порядку використання природних об'єктів та їхніх ресурсів, допущення можливих негативних впливів сил природи на організм людини, незабезпечення захисту життя і здоров'я людини при використанні природних об'єктів тощо містяться з-поміж інших і в природоохоронному законодавстві. Вони є складовими природоохоронних інститутів.

Зауважимо, що сьогодні, враховуючи важливість і складність проблем охорони довкілля, Федеральним конституційним законом від 10.11.1920 р. (Конституція Австрії) віднесено до обов'язків Федерації гірничу справу і лісове господарство; регулювання стану і утримання водосховищ з метою забезпечення безпеки при повноводдях, а також для судноплавства і лісосплаву; здійснення заходів щодо запобігання небезпечному впливу на довкілля, викликаного перевищенням допустимих норм вмісту шкідливих сумішей; забезпечення чистоти повітря у сфері опалення; утилізація небезпечних відходів; контроль за якістю харчових продуктів (ч. 1 п. 7 ст. 11). Відзначимо, що на відміну від багатьох інших держав Західної Європи, Конституція Австрії шляхом розмежування повноважень Федерації і суб'єктів Федерації, створює певний конституційний механізм охорони довкілля¹⁴. Зокрема, ст. 12 відносить до відання Федерації встановлення загальних принципів законодавства, а до відання суб'єктів Федерації (земель) — видання конкретизуючих законів і виконавчу діяльність у питаннях земельної реформи, захисту рослин, режиму курортів та природних джерел (ч. 1, пп. І, 3, 4 ст. 12), діяльності професійних шкіл у галузі лісового господарства (ч. 1 п. 6, в; ч. 4 п. в — ст. 14 а)¹⁵.

З вищеведеного можемо зробити такі висновки:

1. Екологічним правопорушенням у XIX ст. вважалося діяння, яке заподіявало шкоду об'єктам навколишнього природного середовища, тобто диференційовано з огляду на природний об'єкт. 2. Специфіка австрійського (австро-угорського) законодавства полягала в тому, що інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення носив диференційований характер, оскільки передбачалися санкції за правопорушення з огляду на той чи інший природний об'єкт, а не довкілля чи екологічний правопорядок в цілому. 3. Норми, що встановлюють юридичну відповідальність за екологічні правопорушення містяться в різногалузевих австрійських нормативно-правових актах: у Лісовому законі 1852 р., Гірничому законі 1854 р., Галицькому крайовому Гірничому законі 1884 р., Галицьких крайових Мисливських законах 1897 та 1909 рр., Гірничо-поліційних приписах, виданих Краківським Гірничим староством для роботи копалень озокериту в Галичині 1897 р. тощо.

Можемо говорити, що інститут юридичної відповідальності за ці правопорушення почав активно формуватися в австрійській системі права в другій половині XIX ст. Подальше вивчення австрійського природоохоронного законодавства XIX ст., його специфіки, вважаємо перспективними напрямками майбутніх досліджень.

1. Царській патентъ № 250 зъ дня 3. Грудня 1852, дъятелный для корунныхъ кравьъ Ракусъ выше и ниже Анизы, Сольнограда, Стирии, Корутаніи, Краины, Горицы,

Градиша, Істриї, Терста, Тироля і Форарльбергу, Чехь, Моравы, Шлеска, Галиції съ Краковомъ и Буковиною; котрымъ для тихъ корунныхъ кравьъ выдае ся новый законъ о льсахъ, и съ днемъ 1 Съчня 1853 вступае въ дѣйство // Общій законъ державныхъ и Правительства вѣстникъ для Цѣсарства Аустріи. — Рочникъ 1852, втора часть обьимае ХLI—LXXIX части (числа 134—265), выданіи въ мѣсяцяхъ Липцю до Грудня 1852. — Вѣдень: Зъ ц. к. надворной и статской тискарнь, 1852. — С. 1065. **2.** Там само — С. 1067—1068. **3.** Державний архів Львівської області, м. Львів, Ф. 3. Магістрат королевского столичного города Львова Галицкого наместничества. 1787—1918 pp. Оп. 1, Т. 2. Спр. 2666. Решения о наложении штрафа на лиц за нанесение повреждений лесонасаждениям, 1871—1872 pp., арк 3. **4.** *Кланчук В. М.* Лісове та мисливське господарство Галичини: [монографія] / В. М. Кланчук, О. Р. Проців / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства. — Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. — С. 37. **5.** *Цьсарскій патентъ № 250 зъ дня 3. Грудня 1852,...* — С. 1066. **6.** Там само — С. 1067. **7.** Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781—XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 11. — Ст. 50 (з наст. змінами). **8.** *Нараївський Є.* Правовий порадник. Популярний збірник карного, цивільного і адміністраційного права. — Коломия: Рекорд, 1932. — С. 28. **9.** *Роспоряженіє министерства торговли зъ дня 15. Грудня 1875,* дотычно лекарьскихъ скринокъ, которіи на борть морско-торговельныхъ кораблей возити ся мають // Вѣстникъ законъвъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думъ заступленыхъ. — Рочникъ 1875. — № 152, часть ХХI. — Вѣдень: Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. — С. 345. **10.** *Цьсарскій патентъ зъ дня 23. Мая 1854,* (въ Вѣстнику державныхъ законъвъ, числ. 146, части LIII., изданной д. 22. Червца 1854), котрымъ выдае ся для цѣлого обьему Державы общій горничій законъ // Вѣстникъ краевого Правительства для оуправительственной области Намѣстничества въ Львовѣ. — Рокъ 1854. — № 242, отдель первый, часть XLII: выдана и розослана дня 6. Грудня 1854. — Львовѣ: Въ ц. к. Галиційской скарбово-державной типографіи, 1854. — С. 755. **11.** *Ustawa z dnia 17. Grudnia 1884 dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem, regulujaca prawo do wydobywania mineralow ktore moga sluzyc do uzytku jako zawierajace zywice ziemna* // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem. — Rocznik 1886. — № 35. — Lwow: Z drukarni Wl. Lozinskiego. — S. 98. **12.** *Пруниси* гірничо-поліційні для копалень воску земного в Галичині з дня 16. Вересня 1897 Ч. 2.874 видані ц. к. Староством гірничим в Кракові // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівства Галичини і Володимиріи з Великим Княжеством Краківським. — Річник 1897. — № 65. — Львів: З печатні В. Лозінського, 1897. — С. 240. **13.** *Ustawa z dnia 13. lipca 1909 ktora wydana zostaje ustawa lowiecka dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem* // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem. — Rocznik 1910. — № 2. — Lwow: Z drukarni Wl. Lozinskiego. Zarzadce J. Niedopad. — S. 32. **14.** *Костицький В.* Конституційне регулювання довкілля: український та світовий досвід // Право України. — 2003. — № 10. — С. 53. **15.** Там само — С. 54